

РЕЦЕНЗИЯ

от професор-доктор Светослав Овчаров

НАТФИЗ „КР. САРАФОВ“

професионално направление 8.4, театрално и филмово изкуство

За представения от доктор Петър Иванов Кърджилов дисертационен труд за присъждане на научната степен доктор на изкуствознанието по професионално направление 8.4, театрално и филмово изкуство

„Озарения в полите на Витоша. Летопис на ранното кино в София. 1896-1915“

Представеният от г-н Кърджилов труд е в обем от 607 с., организиран в 30 глави, библиографията от 2085 заглавия, филмография с 466 заглавия, и 314 илюстрации.

Като обем, разработка, структура и форма трудът отговаря на изискванията на закона за хабилитационен труд.

За пръв път прочетох труда на д-р Кърджилов, когато той се появи като книга преди няколко години. Книгата му, отпечатана добре, с твърди корици, привличаше вниманието. Да видиш по лавиците на българските книжарници луксозно издадена, с твърди корици книга за кино, същинска „тухла“, както казва народът, си е събитие! Видях книгата в книжарницата и си я купих.

От изкушените читатели (към които скромно се причислявам) книгата се чете на един дъх. Дори структурата ѝ, заглавията на главите са изградени така, че като свършиш едната част, неминуемо захващаш следващата. Някои от заглавията са построени като в детективски роман; „Имало ли е прожекция в Пилзенската пивница?“ или „Ключът

към разгадката“, други са като взети от пресата от времето, за което се разказва: “Професор ли е „професор Бенке“?” или „Загадъчното кинематографическо предприятие „МОРТЕО&Со“. Друга част от заглавията на главите предлагат игра със света на киното, а за изкушените читатели са поредната „шарада“, която трябва да се разчете: “Поредната „френска фръзка“ или „Кой сте вие мистър Нобъл?” И тъй, „глава след глава“, д-р Кърджилов ни въвлича в лексиката на времето, в начина на мислене на хората от края на деветнайсти и началото на дваисти век, потапя ни в сладката отрова на киното. И ние, омаяни от тоя дух, вървим подире му из „софийските (и не само) потайности“. Като всеки истински изследовател, д-р Кърджилов се е слял с обекта на своето изследване, получила се особена амалгама между времето, за което се разказва, обектите на изследване и автора.

„Озарения в полите на Витоша...“ се превръща от търсене на истината за първите кинопрожекции в родината ни, в своего рода история на България. В това виждам едни от най-сериозните достойнства на труда на д-р Кърджилов. Покрай изложението за тази, или онази прожекция, този или онзи прожекционист или собственик на кинотеатър, пред нас се разгръща многоцветна панорама на народния живот в края на 19 и началото на 20 век. При това в тази (ако трябва да използваме популярния по онова време „жанр“.) „жива картина“ фокусът непрекъснато се мести. Четем например изследването как и дали се е състояла прожекция в „Пилзенската пивница “ [Pilsner Bierhalle] през пролетта на 1897-ма, (стр. 45 и следв.) а покрай това изследване получаваме знания за това къде се е намирала тая бирария на картата на столицата, кой и как я е стопанисвал през годините, как се внася и продава пиво по онова време, какво е станало със сградата през следващия век, подробности от градоустройствения план на района, препратки към съвременното (към датата на публикуването на

книгата) състояние на същия район. Всичко това е подкрепено с дати, библиографски позовавания, географски и топографски репери. Цитираният пример е само един, а в дисертацията това се случва непрекъснато, всеки факт, свързан с историята на кинопрожекциите или киноснимките се разглежда през призмата на целостта на обществения живот по онова време, но и в контекста на историческата дистанция от него. Ние едновременно пълнокръвно „присъстваме“ на събитието, но и го „оценяваме“ от днешна гледна точка. По такъв начин изследването на ранните години на кинопрожекциите и киноснимките в София далеч надхвърля поставената задача. „Озарения в полите на Витоша...“ е четиво, в коато диша, пулсира, танцува, весели се, прави гешефти, готви се за война и я губи, ражда се и мре, българското общество. Разбира се пъстротата, за която говоря, не пречи на автора непрекъснато да е на висотата на научните изисквания за един сериозен труд. Когато той ни разказва за съществуването на кинематографа в „Нови свят“ през 1907-ма (стр. 222 предишните и следв.) той ни въвежда в атмосферата на заведението, репертоара и интересите на публиката, но когато стане дума за конкретния филм, който е показван, в случая „Убийството на Португалския Крал и престолонаследника“. Авторът веднага уточнява „Зад него по всяка вероятност наднича документалната 130-метрова лента „Les obsèques du roi du Portugal“, фигурираща в каталозите на „Патé фрер“ под № 211434“. Полетът на въображението на читателя е приземен. Научното изследване трябва да почива на факти, които могат да бъдат съпоставени, проверени и достъпни. В това отношение (както и в много други!) трудът на г-н Кърджилев е безупречен. След това „приземяване“ можем с удоволствие да прочетем и обяснение кой е „португалския крал“, кой го е убил и дори какво се е случило с монархията в Лисабон... Стил! А „стилът, това е човекът“, както е

казал Жорж Бюфон¹. Повечето от главите в труда имат самостоятелна стойност и биха могли да бъдат отделни научни публикации. Ако трябва да използваме стила на самия автор, то повечето от главите в труда му са „списани“ като ефектен подлистник. Също като читателите на подлистниците са очаквали продължението и жадно купували следващия брой, така и читателите на „Озарения в полите на Витоша...“ чакат следващата глава.

Всеки, който се е занимавал с изследователски труд в библиотеки и архиви познава очарованието от шума на прелистването на пожелтелите страници. Трудът от обръщането на стотиците, на хилядите страници (д-р Кърджилев ги нарича „прашасали“, но самият той толкова пъти ги е листил, че вероятно прахът им отдавна е „отупан“) е като труда на златотърсача – прехвърлят се тонове тиня, камъни, пясък и обикновен боклук, за да се открие едно златно зрънце. Авторът на „Озарения в полите на Витоша...“ е бил достатъчно упорит, за да блесне в ръцете му златното зърно на откритието, че първата (известна засега) кинопрожекция у нас е била през декември 1896-та, а не два месеца по-късно, както се смяташе в продължение на половин век. (или че още в 1896-та е имало снимки на Варненското пристанище, или как са идентифицирани първите филми заснети у нас итн., итн.) Искам да се върна на сложените в скоби думи в по-предишното изречение. Думите „известна засега“ ще се срещат многократно в труда на г-н Кърджилев. Самият той е изпитал на гърба си развитието на научното познание и неговата относителност. Затова словосъчетанието „известна засега“ често присъства в

¹*Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon*; (1707 – 1788). На този знаменит космолог се приписва и изречението „Да пишеш добре, това означава да имаш ум, душа и вкус“. Д-р Кърджилев ги притежава в обилие.

повествуванието му. Също както той е преместил границата на знанието за първите прожекции у нас, тъй може след него други изследователи да го направят отново. След всеки златотърсач, който е открил „златно зърно“ върви армия от други златотърсачи, които старателно маркират своите участъци и започват да копаят. Дай Боже трудът на д-р Кърджилов да е началото на „златна треска“ на българските изследователи на историята на родното кино.

Безспорно достойнство на труда е поставянето на процеса на нализането на кинематографа у нас в контекста на световния процес на неговото проникване. Много от цитираните факти, имена и събития са „засичани“ с изследвания на учени от близки и далечни страни, с монографии и фундаментални изследвания, с писма и документи от разни архиви, печатни и интернет издания. Така портретът на родното филмово разпространение и снимки става част от пъзела на световния портрет, малка част, но важна, най-малкото защото ние преставаме да бъдем „бяло петно“ върху световната кинематографическа карта. Всеки, който е прочел труда, е убеден, че клишетата за това, че в края на деветнайсти и началото на дваисти век сме „встрани от процесите“, че сме „твърде провинциални“, че „културният ни живот е беден“ са само клишета, които прикриват незнание и се опитват да negliжират богатството на културния живот няколко поколения преди нас. Напротив – картината в „Озарения в полите на Витоша...“ ни дава усещането за пълнокръвен живот, а във филмовото разпространение ни показва, че има филми, които са излезли на екран буквално седмици след световната си премиера.

Някои от кинематографичните факти, описани в труда са разгледани в неочаквана светлина. Всъщност тя е „неочаквана“ само за читателите, защото за изследовател от ранга на Кърджилов това е закономерно – той тъй дълбоко е проникнал в духа на времето, за което разказва, че всичко в текста му се получава уж „от само

себе си“. В тази посока е изложението за съдбата на „Модерен театър“ (стр. 311 и следващите). Авторът анализира репертоарната политика на киното от гледна точка на рекламната стратегия: посочва как в киното се организират сказки, благотворителни сеанси и това води до увеличаване на публиката.

Проследява се как още преди сто и десет години в пресата са се организирани „рекламни кампании“ (г-н Кържилов ги нарича „рекламна вълна“), масирано са се публикували програмите на киносеансите. Днешното «дередже» на нашето кино разпространение прибегва до подобни трикове в борбата за зрители. Както се казва – нищо ново под слънцето.

Специалното внимание, което се отделя в труда на появата, развитието и ролята на «Модерен театър» в историята на нашето кино е оправдано – все пак това е първият салон построен специално за филмови прожекции, превърнал се в последствие, по думите на автора, в «киноцентър». В търсене на отговора защо точно на това място е построено киното, г-н Кърджилов подробно ни информира за историческата традиция на институции за забавление, които са се намирали в близост до бъдещия «Модерен театър». Наличието на потенциална публика, която е свързана с навика да се консумират забавления е сериозен повод да се построи киното именно там. Бих могъл да добавя, че тогавашната улица «Мария Луиза» е нещо като продължение на «гръбнака» на столицата. (градът се развива основно около първия водопровод с витошка вода, най-общо казано това е районът около днешната улица „Витошка“, а „Мария Луиза“ е естествено продължение на тази ос.²) Тя е най-късият път от гарата към центъра, всеки, който пристига или заминава минава по нея, по нея се посрещат държавни глави, по нея минават погребенията към гробището. В такъв смисъл,

²Този водопровод, отчасти останал от турско време, отчасти преподновен с дървени тръби в началото на 80-те години на XIX век не бива да се бърка с водоснабдяването, споменато от д-р Кърджилов на стр. 410, който си е „по-сетня направа“. Св. Ов.

към аргументите за построяването на «Модерен театър» освен наличието на потенциална публика, можем да добавим и «личното място», на което е построено киното. «На кьоше», един вид, ако и да не е ъглова страда...

Като истински изследовател, който е достигнал до нови и неочаквани факти за българската киноистория, г-н Кърджилов често влиза в полемика с автори, които са работили на тази територия преди него (включително и със собствените си публикации – на стр. 373). Фактите, които той разкрива са такива, че «постулатите» «свещените скрижали» на предишните години се оказват неточни и трябва да бъдат разрушени. В труда има трогателни лирични отклонения, в които авторът нарича себе си «старият грешник» и (малко кокетно) говори за своите настоящи „стари години, когато оглупява“, но си признава залитанията в предишни публикации, когато познанието му за времето очевидно е било друго. За мен тези части от труда са симпатични, защото личността на автора не се крие зад някаква „всесилна и всезнаеща маска“, а ни се показва в моменти на терзания, на самоотричане и самопреценка. Истинският автор, винаги е критичен първо към себе си, а след това към другите.

«Пиенето е добро и сигурно изпитание за човешката природа. Мишел дьо Монтен» този «цитат в цитата» на стр. 403 е един от любимите ми в книгата. Не защото съм привърженик на якото пиене като изпитание, а защото е попътен на духа на целия труд. На това място в труда на г-н Кърджилов е налице една почти несрещана форма на научно изследване, което можем да оприличим на немския *Plusquamperfekt*. След като в предишните страници сме се занимавали с почти криминално разплитане на сюжета кой е заснел празника на Военното училище и раздаването на наградите, както и околностите на София и пр., защо и как различни филми и лица си присвояват авторството и стигаме до извода, че все пак това са

чисто нашенски, продуцирани на местна почва снимки, но уви те са изчезнали... следващата глава започва с това, че всъщност има възкресение на изчезналите кадри. Както повечето истории с чудеса, тази започва с пиене и една «микро игрална новела», която ни въвежда в духа на научния спор, който може да се води навсякъде, дори в кръчмата. И именно там се разкрива, че «изчезналите филмови кадри» са запазени и могат да бъдат видяни. Както обичаше да казва споменаваният многократно от д-р Кърджилов изследовател Александър Александров: «Революциите се правят в кафенетата, не в кабинетите!» Ето как духът на Александров е бил заедно с нашия автор «Под липите». Убеден съм, че многовидялата и жадна за ново познание душа на Александров е останала доволна от това, което се е изяснило около оная трапеза. Верен на своя дух да «подхърля всичко на съмнение» д-р Кърджилов и тук се въздържа от крайни изводи (в творбата си той многократно декларира неприемането на крайния език в историографията и в науката изобщо) и ни дава поне три възможни изхода за авторството на тия кадри. Най-вероятният може би е третият – в който става дума за комбиниране на снимки от разни оператори и разни времена на снимки, но кой знае...

Невъзможно е в рамките на една рецензия да се проследят всички посоки, всички теми, които са засегнати в труда на г-н Кърджилов. Докато се опитвах да осмисля дисертацията и да направя план за своята рецензия, осъзнах, че всъщност в този случай ние имаме среща с интересен научен феномен: Д-р Кърджилов ни представя научно изследване, построено по всички правила: с библиографски, именен, филмографски и пр. справочни апарати, всички факти са проверявани, съпоставяни, претегляни. И въпреки това, д-р Кърджилов всъщност ни е представил като научен труд един... роман. Романна е до голяма степен структурата на произведението (изтичат много години, въведени са и са индивидуализирани стотици

човешки образи и съдби, изградена е плътна картина на времето, в което тече повествуването), текстът се чете «като роман», а най-вече текстът е белязан от страст и любов към времето и персонажите. И това ако не е роман! Както казваше проф. Тончо Жечев:»Романът е винаги красив. Не напразно изразът е «Те имаха роман!» Тъй г-н Кърджилев ни е направил съпричастни на своя «роман» с историята на киното.

Уважаеми колеги, опитвах се в тази рецензия да се доближа до стила на изказ на колегата Кърджилев, но знаей, че един текст написан за месец не може да се съизмерва с труд, зад който стоят десетилетия. Ясно е, че дисертацията на д-р Кърджилев е дълбоко изстрадан, преживян труд. Няма никакво съмнение в неговата автентичност, в оригиналността на изследването и в неговия безспорен научен принос. Познавам донейде трудностите на научното изследване, свързано с архиви, знаей неговата самотност и неблагодарност. Но пък колко е добре, когато архивите са се «отблагодарили» с толкова щедри резултати. Целият труд демонстрира сериозно познаване на проблема, а в него са привлечени колосално количество доказателствени материали.

Авторефератът на труда в обем от 43 страници е разработен така, че дава цялостна представа за дисертацията и отговаря на всички изисквания³.

Формулираните от автора научни приноси са безспорни и са защитени бузупречно. Приемам всички описани в Автореферата научни приноси като действителни, оригинални и прецизно формулирани.

Беше ми интересно да прочета отново и анализирам труда „Озарения в полите на Витоша. Летопис на ранното кино в София 1896 – 1915“.

³Към края на автореферата, като че на г-н Кърджилев е „омръзнало“ да се опитва да препредава текста на дисертацията и някои глави, като например тези посветени на „Българин е галант“ са минати мимоходом, а в текста на дисертацията им е отделено подбавашо внимание.

За мен беше удоволствие „да плувам в дълбокото“ на филмовата (не само)история. Зная, че г-н Кърджилков се опитва скромно да се скрие зад понятието „летопис“, а избягва думата „история“. Едновременно с това той отлично разбира високата цена на своя труд. Съвсем нормално е авторите да очакват не те самите да оценяват труда си, а други да го правят. Нашите научни среди трябва да се гордеят, че сред тях съществува изследовател от тази рядка и ценна порода, към която принадлежи колегатата Кърджилков. След като човек прочете тази книга, ранната история на българското кино вече не е същата.

Намирам, че качествата на теоретичния труд „Озарения в полите на Витоша. Летопис на ранното кино в София 1896 – 1915“. дават всички основания да гласувам с „Да“ за присъждането на д-р Петър Кърджилков на научната степен доктор на изкуствознанието.

София, 22 август 2018 г

проф., д-р Светослав Овчаров